
DİN ve MODERN DÜŞÜNCE ÜZERİNE

*Tuncay İMAMOĞLU**

ÖZET

Modern düşünce insanı tek boyutlu olarak ele alan bir yaklaşım tarzıdır. Bu düşünceye göre insan akıl varlığıdır ve sadece akılla temellendirilebilen şeylerin gerçekliği vardır. İşte insanı tek boyutlu olarak bu okuma biçimi din, teoloji, metafizik vb. şeyler yanında insanın duygusal dünyasını da devre dışı bırakmıştır. Ancak insanı sadece akıl varlığı olarak görüp, duygusal yanını göz ardı etmek, onu din ve metafizikten arındırmak modern insana mutluluk getirmemiştir. İşte modernitenin sunduğu bu negatif tutumdan dolayı son zamanlarda dine yönelik ilgi büyük bir canlılık kazanmıştır. Şüphesiz insanlığın tamamının nükleer bir felaket tarafından yok edilmekle sürekli olarak tehdit edilmesi bu ilginin en önemli nedenlerinden birisidir. Bu tür sonuçlar karşısında birçok insan, modern dünyada, doğa ve insanın kaderi ile ilgili, felsefi-dinî konuları yeniden düşünmeye odaklanmışlardır. Biz de bu makalemizde din ve modern düşünceyi irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Din, Modern düşünce, Aydınlanma, Kant, Hegel

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi; timam@atauni.edu.tr

GİRİŞ

Tarihi, insanlık kadar eski olan din, en pratik anlatımıyla kutsala duyulan saygının bir ifadesi olarak tanımlanabilirse de bu tanım onun sadece bireysel yönüne vurgu yaptığından eksik olacaktır. Çünkü din sadece bireysel değil, mensuplarına kazandırdığı zihniyet yapısı ve sunduğu değerler ve semboller sistemiyle de sosyal ve fonksiyonel bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Max Scheler'in "Her dinsel eylem aynı zamanda bireysel ve sosyal bir eylemdir, bu yüzden 'bir tek Hıristiyan Hıristiyan değildir' şeklindeki cümle büyük ölçüde tüm dinler için geçerlidir"¹ sözü, dinin bu yönüne vurgu yapan anlamlı bir ifadedir.

Din, insanla beraber var olmuş, insanla beraber var olmakta ve görünen o ki, insanla birlikte de varlığını sürdürecektir. İnsanlık hayatının dinle başladığı, kutsal kitaplar kadar felsefe ve ilmin de bize öğrettiği bir gerçektir. İnsanlık tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilsin dinden tamamen yoksun bir topluluğa rastlamak mümkün değildir. Bu durumu ünlü Fransız filozofu Henry Bergson şu özlü ifadeleriyle ortaya koymaktadır: Geçmişte olduğu gibi, bugün de ilimsiz, sanatsız ve felsefesiz insan cemiyetleri vardır. Fakat dinsiz bir cemiyet asla var olmuş değildir.² Bu ifadeler, dinin olmadığı bir insan hayatının yavanlığını göstermesi açısından son derece önem arz etmektedir.

Şunu öncelikle belirtmemiz gerekir ki, bu makaledeki amacımız elbette ki dinin tarihini ortaya koymak değildir. Amacımız dinin insanlık için önemine dikkat çekerek, modern düşünceyle birlikte sekülerleştirilip hayattan uzaklaştırılan dinin bıraktığı boşluğun, hiçbir ideoloji ve bilim tarafından doldurulamadığını ortaya koymak ve dinin insan yaşamından uzaklaştırılmasıyla birlikte hayatın nasıl anlamsızlaştığını göstermeye çalışmaktır.

¹ Joachim Wach, *Sociology of Religion*, University of Chicago Press, Chicago,1944, s.29.

² Henry Bergson, *Ahlak İle Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, s.137.

MODERN DÜŞÜNCENİN ANLAMI VE MODERN DÜŞÜNCEDE DİN, DOĞA VE İNSAN

Bilindiği gibi modern düşünce, her şeyden önce öğretici olan ve tanrı tarafından yaratılan evrendeki olguları nitelikleri ekseninde ereksel bir açıklamaya tabi tutan önceki dönemlerden farklı bir biçimde evreni, harici referanslara başvurmadan, zaman ve mekânla sınırlı olan varlık alanına müdüracaat etmek suretiyle açıklamaya çalışan bir karaktere sahiptir. Bilimsel açıklama olarak bilinen bu yaklaşımın merkezinde deney ve gözleme dayalı nesnel bir bilgi arayışı yer alır. Yine modern dönemdeki düşünce biçimi, hakikati, düşünen öznenin aklına indirgeyen karakteri sebebiyle rasyonalist ve tam anlamıyla hümanist bir düşünce tarzı görünümündedir.³

Bu düşünce tarzı dinin kesin olarak gerilemesine neden olmuştur. Jaspers'in "arzin ayağımızın altından kaydığı", Marx'ın ise "katı olan her şeyin buharlaşıp uçtuğu"⁴ bir dönem olarak adlandırdıkları modern dünyada dinin gerilemesi temel olarak dinin, artık bir zamanlar olduğu gibi insan yaşamının tartışmasız merkezî ve hâkimi olmadığını, onun, insanın varlığının nihaî ve sorgulanamaz sığınağı olma özelliğini kaybettiğini ifade etmektedir. Oysa dinin, insan yaşamını kuşatan somut manevî bir çerçeve olduğu bilinen bir hakikattir. Dolayısıyla dinin gerilemesi ve hayattan uzaklaştırılması, Batılı insanın şimdiye kadar tüm psişik yaşamını güvenli bir şekilde muhafaza eden ve kişisel tecrübenin mantıksal geçerliliğine sahip sembol, imaj, dogma ve mitlerden oluşan tüm sistemin de kaybı anlamına gelmektedir.⁵

17. ve 18. yüzyılda Bacon, Descartes, Newton ve diğerleriyle başlayıp günümüze kadar gelen bu süreçte bilimin, kendisini mitik ve mistik düşüncenin eski gizemlerine karşı konumlandırması⁶, Kilisenin ve dinin tarihte oynadığı rolü tamamen ortadan kaldırmıştır. Ancak bilimin din ve Kilisenin fonksiyonelliğini ortadan kaldırması insan için iyi sonuçlar ortaya çıkarmamıştır. Nitekim F. Schoun'un da haklı olarak ifade ettiği gibi, insanlar, Kilise'nin bilimi zincirlediğini söylemektedirler; ama kesin olan bir şey var ki, o da modern dünyanın onu azad ettiği ve bunun neticesinde

³ Kasım Küçükkap, Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2009, s.109.

⁴ Marshall Berman, *All That is Solid Melts into Air The Experience of Modernity*, Simon and Schuster, New York, 1983, s.87 vd.

⁵ William Barrett, *İrrasyonel İnsan*, çev. Salih Özer, Hece Yayınları, Ankara, 2003, s.30.

⁶ Claude Levi-Strauss, *Myth and Meaning*, Schocken Books, New York, 1979, s.5

de kontrolden çıkan bilimin tabiatı ve dolayısıyla insanlığı ortadan kaldıracak noktaya gelip dayanmış olmasıdır.⁷ Modern düşünce dünyanın büyümesini bozduğu için, doğanın, özü itibarıyla dinî ya da ahlâkî anlamdan yoksun, yer kaplayan maddenin mekanik bir sisteminden başka bir şey olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu büyüü bozulmuş dünya hakkındaki bilgimiz ise artık ne ahlâka ne de dine doğrudan bir destek sağlamaktadır.⁸ Ortaçağ'da Tanrı'nın inayeti ve koruması altında kendini güvende hisseden insanın, kendisini bilimsel devrim ve keşiflere paralel olarak büyüü bozulan ve sonsuzluğa açılan bir dünya içerisinde bulması, gerçekliğin bilim yoluyla kontrol altına alınıp, insanın hizmetine sokulabileceği bir varoluş tarzını da beraberinde getirmiştir.⁹

Böylece bilgi, artık Tanrı'nın planını hayata geçirmek ya da doğanın amaçlarıyla daha uyumlu yaşamak için dünyanın harcını meydana getiren anlamları yorumlamak değil, doğaya ilişkin olarak ön deyide bulunma ve onu kontrol etme yeteneğimizi geliştirmek suretiyle, hayatlarımızı daha rahat hale getiren birşey olarak görülmüştür.¹⁰ Francis Bacon, doğanın gizemli işleyişinin, kendisini, olayların doğal akışını araştırmakla yetinen kişilere açmayacağını, insanın ancak doğaya müdahale ettiğinde, doğaya, doğanın istediğini değil, kendi istediğini yapmaya çalıştığında onun nasıl işlediğini anlayabileceğini ve onu kontrol edebileceğini ileri sürmektedir.¹¹ Bu düşüncelerin baskınlığı altında insanlar modern bilimin doğaya hükmetme ve onu kontrol altına alma fikrine öylesine şartlanmışlardır ki, insanoğlunun kendi amaçları için kullanamayacağı hiçbir doğal olgunun olmadığını sanmaktadırlar. Şunu unutmamak gerekir ki, doğa ancak insanoğlu onunla işbirliği yaptığı zaman insanoğluna hizmet eder. Doğanın yasalarını biz yaratamayız; yaptığımız şey, onları keşfedip onlardan istifade etmektir.¹² Oysa modern insan doğaya anlamlı bir bütün olarak değil, bir makine olarak bakmaktadır.

⁷ Frithjof Schoun, *Varlık, Bilgi ve Din*, çev. Şahabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s.59.

⁸ David West, *Kıta Avrupası Felsefesi*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998, s.29.

⁹ Küçükklap, Cevizci, *Batı Düşüncesi*, s.122.

¹⁰ West, *Kıta Avrupası Felsefesi*, s.28.

¹¹ George Frankl, *Batı Uygarlığı*, çev. Yusuf Kaplan, Açılım Kitap, İstanbul, 2003, s.183.

¹² J. Donald Walters, *Modern Düşüncenin Krizi*, çev. Şehabeddin Yalçın, İnsan yayınları, İstanbul, 1995, s.39; modern düşünceyle ilgili eleştirel bir değerlendirme için bkz, Charles Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

Buna göre modernite, insanın daha rahat bir yaşam için teknolojiyi geliştirmesi, sonra da geliştirdiği bu teknolojiyle müthiş bir kibre kapılmasının ifadesidir. Hümanist kültür, en büyük ve en yüksek birim olarak insanlık tecrübesinin merkezine insanı koymakta, ilahî olanı ise reddetmektedir. Modernite hayatı yataylaştırmakta, dünyevîleştirmekte; kurutup içini boşaltarak, dikey, uhrevî boyuttan; yani vahiyden ve hikmetten koparmaktadır. Bu ise insanın kendi yaratılış gayesiyle, kendi doğasıyla çatışmaya girmesi anlamına gelmektedir.¹³ Araştırmalarını varlığa doğru yönelmeyi unutan modern düşünce, insan bilgisi üzerine yoğunlaşmıştır. İnsanın hakikati bilme kapasitesine dayanacak yerde o, daha çok onun sınırları ve şartlarının altını çizmeyi tercih etmiştir.¹⁴

Bunlar Batı dünyasında bilimin, dinî dışlaması sonucunda insanlık için nasıl tehlikeli noktalara ulaştığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Batı dünyasındaki gelişmelere baktığımızda bunu açıkça görmemiz mümkündür. Bilindiği gibi Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte dışlanmaya başlayan din, aydınlanma ile çok ileri bir noktaya taşınmıştır. Aydınlanma'nın bir sonucu olan modern düşüncede, nedenselliği kullanan rasyonel düşüncenin, varlığın derinliklerine nüfuz edebileceği ve varlığı yalnızca bilmeye değil, düzenlemeye dahi yetili olduğu şeklinde sarsılmaz bir inanç bulunmaktaydı. Buradan hareketle de insanların artık dine ihtiyacı olmadığı, bilimin önündeki engelin din olduğu ileri sürülüyordu. Dinî dünya görüşüne meydan okuma, Aydınlanmanın temel özelliği idi. Din ve metafizik, aydınlanma ruhunun önünde bir engel olarak durmaktaydı.¹⁵ Ancak daha sonra, dinin bıraktığı boşluğun bilim tarafından doldurulamadığı görülmüştür. Çünkü bilimin insanın gönül ve istencinin ihtiyaçlarını karşılaması, içindeki ölümsüzlük arzusunu tatmin etmesi mümkün değildir. Yalnızca din insanlara insanca ve insanlık duygularıyla yaşamalarını ve günün birinde bu hayatlarının hesabının sorulacağını bildirerek, ahlâkî ve insanî bir gayemiz olduğunu haber vermekte, bu şekilde ahlâk ve adalet duygularına sarsılmaz bir temel oluşturmaktadır.¹⁶ İnsanların temel içgüdülerine, cinsel arzularına ve egoizmlerine esir olmamaları din sayesinde mümkün gözükmektedir.

¹³ Ayşe Şasa, *Delilik Ülkesinden Notlar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.125,146.

¹⁴ Papa II. Jean Paul, *Akil ve İman*, İyihadam Yayınları, çev. İsmail Taşpınar, İstanbul, 2001, s.24.

¹⁵ Ahmet Çiğdem, *Akil ve Toplumun Özgürleşimi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.21; West, *Kıta Avrupası Felsefesi*, s.180.

¹⁶ Mustafa Şekip Tunç, *Bir Din felsefesine Doğru*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1959, s.25-26.

Modern düşüncenin oluşturucuları olarak kabul edilen Auguste Comte, Hegel vb filozof ve bilim adamları, dinden kurtulan insanoğlunun sadece akli melekelerine inanıyorlardı. Onlara göre, rasyonalizm, barışçıl, müreffeh ve insanî bir dünya sağlayacaktı. Ancak şunu öğrenmiş bulunuyoruz ki, modern düşünce insanın yıkıcı içgüdülerini sadece akılla kontrol etme çabasında başarısız olmuştur. Yeryüzünü cennete çevireceğini söyleyen modern düşünce, insanlığı en vahşi dünya savaşlarına sürüklemiştir. Nükleer ve kimyasal savaşlar ve etnik temizlik faaliyetleri bunlardan sadece bir kısmıdır. Çünkü insan Tanrı'yı dışlayıp her şeyin ölçüsü olduğunda, tüm kanunlar, onun kendi tasarrufuna bırakılır. Batılı gözlemciler daha bir nesil önce şunu fark etmişlerdir ki, eğer insanlık, dinî yeniden keşkeşfetmezse, kendisini ve içinde yaşadığı dünyayı yok edecektir.¹⁷ Çünkü din, "insanı, kendisiyle, çevresiyle, âlemle çatıştıran dekadan (soysuzlaşmış, düşkünleşmiş) Trajedinin ekseninden, insanı kendiyile, çevreyle, âlemle ahenge sokan ve adım adım yücelten Epik'in eksenine getirmektedir".¹⁸

O halde diyebiliriz ki, insanlık için bilimin önemi tartışılmaz bir gerçek olmakla birlikte her şeyi bilimle çözümlenmek imkânsız gözükmektedir. Çünkü Wittgenstein'in da işaret ettiği gibi, insanların mistik olan şeylere yönelimi, arzularının bilim tarafından tatmin edilemeyişinden kaynaklanmaktadır. Wittgenstein'a göre, tüm olanaklı bilimsel sorular yanıtlanırsa da sorunumuza hala hiç değinilmediğini hissederiz.¹⁹ Aynı şekilde Kant da insan aklının bilgisinin bir türünde, aklın bizzat kendisinin doğası tarafından emredildiği için göz ardı edemediği, ama tüm güçlerini aştığı için de cevaplamaya muvaffak olamadığı sorular tarafından sıkıntıya sokulma gibi garip bir yazgısının olduğunu belirtmektedir. Kant'a göre, metafizik alandan gelen sorular ne geri çevrilebilirler, ne de denemelerle kanıtlamalar yapan bilimlerin verdikleri türden bilgilerle yanıtlanabilirler.²⁰

Pivcevic ise modern bilimle ilgili şu tespiti yapmaktadır: "Modern bilim, her ne kadar doğayı daha iyi anlamamıza ve ona daha başarılı bir biçimde egemen olmamıza yardım etse de, dünyamız olarak dünyayı biz-

¹⁷ Murad W. Hofmann, *Bin Yılda İslami Siyasetin Oluşumu*, çev. Mehmet Toprak, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004, s.37-38.

¹⁸ Şasa, *Delilik Ülkesinden Notlar*, s.125.

¹⁹ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, Cosimo, Inc., New York, 2009, s.107; ayrıca bkz. Ali Utku, *Ludwig Wittgenstein*, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2009, s.236.

²⁰ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1993, s.45 vd; krş. Heinz Heimsoeth, *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s.67; West, *Kıta Avrupası Felsefesi*, s.32.

den gizlemektedir".²¹ Öyleyse din ve bilimin alanlarını net bir şekilde ortaya koymak kaçınılmaz bir gerçektir. İnsanlığın tüm sorunlarının bilimle çözümlenemeyeceğini Paul Feyerabend *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı çalışmasıyla çok güzel bir şekilde ortaya koymuştur. Feyerabend bilimin jakoben tutumunu eleştirerek, bunu Ortaçağ'daki kilisenin tutumuna benzetmektedir. Ona göre ortaçağda kilise nasıl ki otoriter bir güç olarak her şeye müdahalede bulunup kilisenin dışında doğrunun olamayacağını ileri sürüyordu ise aynı şekilde modern dönemde de bilim bunu yapmakta ve kendi dışında din vb. şeylerin ortaya koyduklarının doğru olmayacağını ileri sürmektedir. Feyerabend, epistemolojide doğrunun, modern bilimin doğrularına mahkûm edildiğini vurgulayarak, diğer tüm doğruların, ancak rasyonel, yani bilimsel olmak koşuluyla doğru kabul edildiklerini, tüm sosyal kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi, bireye özgü tanım ve davranışlarda da doğruları belirleyen yegâne şeyin, rasyonalite olduğunu söylemektedir.²² Bu nedenle Carl Braig, modernliğin, kendisine ait olmayan veya kendisine hizmet etmeyen her şeye karşı kör olduğunu belirterek, modern dönemde, kendimizin de bir parçası olduğu ve bizi çevreleyen bir gerçekliğin tükenmez gizemi karşısında huşu duygusunun eksikliğini eleştirmektedir.²³

Modern düşüncenin dine yönelik bu tutumu sonucunda insanlık birçok sorunla yüz yüze gelmiştir. Nitekim insan, dinî kaybetmekle varlığın aşkın boyutuyla olan somut bağını da kaybetmiştir. Bu kayıp ona ruhun ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir dünyada yapayalnız ve yurtsuz olduğu hissini vermektedir. Çünkü bir kimsenin psişik çevresinin muhafazasını kaybetmesi, akıntıya kapılmak ve sevgisiz, yapay, kurşun rengi bir korku dünyasının ortasında yapayalnız kalmak demektir.²⁴ Bunun içindir ki Martin Heidegger, modern çağı çürümüş bir dönem olarak algılar ve onu, dışsal bir kültürün, hızlı tüketilen yaşamın, temelleri yıkan yenilik hırsının ve anlık heyecanların çağı olmakla suçlar.²⁵ Ona göre, modern çağda yal-

²¹ A. Pivcevic, *Husserl and Phenomenology*, Hutchinson University Library, London and Sydney, 1970, s.88'den naklen, West, *Kıta Avrupası Felsefesi*, s.134.

²² Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çev. Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991; ayrıca bkz. Şefik Deniz, "Rasyonel Olma Paranoyası, Modern Bilim ve Feyerabend", *Tezkire Dergisi*, Sayı:7-8, 1994, s.121.

²³ Rüdiger Safranski, *Bir Alman Üstat Heidegger*, çev. Ali Nalbant, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008, s.44.

²⁴ Barrett, *İrrasyonel İnsan*, s.30-32; Ayşe Şasa, *Şebek Romanı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.85.

²⁵ Safranski, *Bir Alman Üstat Heidegger*, s.48.

yalnızlaşan ve her yönüyle kuşatılan bir insan modeli vardır. Bu dönemde öznenin özerkliği, kendi kendine kurduğu bir hapisane haline gelmiştir. Ünlü sosyolog Max Weber modern dönemdeki insanın bu trajedisini anlatırken 'çelik kafes' kavramını kullanmaktadır.

Weber'e göre, modern düşünce, anlamdan mahrum bırakılmış ve büyümesi bozulmuş bu dünyanın problemlerine çok fazla bir cevap veremediği gibi, geleneksel dinleri ve dünya görüşlerini de yerlerinden ederek, insan varlıklarını yabancılaşmış ve bürokratik bir tarzda tanzim edilmiş bir 'çelikten kafese' hapsedmiştir.²⁶ Çelikten kafese hapsedilen modern insan, Kafka'nın *Değişim* romanındaki, her şeyini kaybeden bir insanın küçülüp bir başka varlık haline dönüşmesini simgeleyen mutsuz Gregor Samsa'yı hatırlatmaktadır.

Ancak modern dünyanın bu mutsuz ve yalnız insanı, kendisini, hakikati inşa etmeye muktedir gören modern bir özne olarak konumlandığı için, yalnızlığını ve mutsuzluğunu giderecek şeyi kendi sonlu varlığı içerisinde aramaktadır. Oysa Kierkegaard'ın da dediği gibi insan, sonlu varlığının içine kapanır ve mutluluğu bu sonluluğun içinde ararsa umutsuzluğa düşer, çünkü onu yaratan güçle olan bağlantısını kesmiştir. Bu yüzdendir ki Kierkegaard, kendisinin ve diğer insanların umutsuzluğunun kaynağını varlığın aşkın yanılla olan ilişkisinin kesilmesinde görmektedir.²⁷

Ünlü düşünür Antony Giddens ise, *The Consequences of Modernity* adlı kitabında, Psikolog Ericson'ın *Childhood and Society* adlı eserini kaynak göstererek modern dünyada insanın durumuyla ilgili olarak özetle şöyle söylemektedir: Bütün nevrozların ve psikozların nedeni; insanın yetişme çağında yaşadığı mahrumiyet, güvensizlik ve acıların anlamını bulamamasıdır. İnsandaki güvenin kaynağı ise dindir.²⁸ Modern dönemde güven kaybına uğrama ve başa gelen sıkıntıları anlamlandıramama işi, modern insanı ilerleyen yaşlarında sıkıntıya sokmaktadır. Örneğin ünlü psikolog Jung, modern insanın, dine yabancılaşmakla psişik derinliklerinde etkin olan kutsalın karakterinden korkar hale gelerek onu baskılamaya çalıştığını ifade etmektedir. Gerçekte bu davranışın insanın kendi doğasına ters düşmesi anlamına geldiğini vurgulayan Jung, insanın, içine düştüğü bu

²⁶ West, *Kıta Avrupası Felsefesi*, s.93-94.

²⁷ Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.10.

²⁸ Antony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press, Stanford, California, 1990, s.95-104.

zor durumdan kurtulma yolunda yeniden asli doğasına dönmek yerine, sadece aklını rehber kabul ettiği için, nevroza yenik düştüğünü ileri sürmektedir.²⁹ Yani Jung modern insanın, Aziz Augustinus'un "dışarı gitme kendi içine gir. Hakikat içteki insanda ikamet etmektedir"³⁰ söylemine uzak düştüğü kanaatindedir. Jung'a göre, modern insan, mevcut mantalitesiyle her şeyi akıl gücüyle açıklamaya çalışmakta ve olayları kavramada bu gücün kendisi için yeterli olduğuna inanmaktadır. Böylece 'Tanrı' imgesi, modern insanın psişesinde etkinlik gösterebilecek uygun bir ortam bulamamaktadır.³¹ Çünkü aklı önceleyip, geleneksel dinî geçmişinden uzaklaştıran modern insanın tanrı vb. evrensel imgeleri tecrübe edip yorumlaması çok zordur.³² Lord Northbourne'un da ifade ettiği gibi, zahire önem veren modern insan, sembollerle düşünme alışkanlığını kaybettiğinden diğer şeyler gibi Kutsal Kitapları anlamakta zorluk çekmektedir.³³ Bu durumda o, vahiyden ve ilahî anlamlardan koptuğu için gitgide anlamsız bir düzeye mahkum olmakta, acılarını anlamlandıramamakta ve başına gelen işleri bir sabır imtihanı olarak görmemeye başlamaktadır.³⁴ Burada akıl teolojik temellerden sıyrıldığı için, ideal olanı olgudan çıkarmaya yönelmektedir.³⁵ Olgudan, akla uygun ideal çıkmayınca da dünya anlamsız şeylerin bir araya geldiği bir küme olarak algılanmaktadır. Çünkü modern düşünceye göre, bir şeyin anlamlı olabilmesi için aklî kavramlarla uyumlu ve olumlu tanıma duyarlı olması gerekir. Gerçekliğin tek yolu akıldır, varlıklar ya akla uygun olacaklar ya da akıl dışı diye nitelendirileceklerdir. Alman Filozofu Hegel'in dediği gibi "Yalnızca aklî olan gerçektir ve yalnızca gerçek olan aklîdir."³⁶

Görülüyor ki, modern düşünce, dünyayı sadece akılla kavranan bir nesneye dönüştürmektedir. İnsanı akıl dışında nesi varsa, tümünden yoksun bırakmaya yönelik bu kuru entelektüalizmin tarihi, Sokrates ve Platon

²⁹ Frieda Fordham, *Jung Psikolojisi*, çev. A. Yalçner, Say Yayınları, İstanbul, 1997, s.122 vd.

³⁰ Papa II. Jean Paul, *Akl ve İman*, s.41.

³¹ Abdulkerim Bahadır, *Jung ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.126.

³² Bahadır, *Jung ve Din*, s.95.

³³ Lord Northbourne, *Religion in The Modern World*, Sophia Perennis, London, 2001, s.7-8.

³⁴ Şasa, *Delilik Ülkesinden Notlar*, s.147-148; akılcılıkla ilgili önemli bilgi ve eleştiri için bkz. John Cottingham, *Akılçılık*, çev. Bülent Gözkan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

³⁵ Alain Caille, *Faydacı Aklın Eleştirisi*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.100.

³⁶ Hegel'in akıl kavramıyla ilgili geniş bilgi için bkz. George Wilhlem Friedrich Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1995.

geleneğine kadar geri gitmektedir. Sokrates ve Platon geleneği bir bakıma Aydınlanma'nın tarih öncesidir diyebiliriz. Nietzsche, bu kuru entelektüalizmin ne demeye geldiğini çok önceden görmeyi başarmış bir düşünürdür. Sokratesçi geleneğin, insanı, yaşama gücünü ve isteğini yitirmiş bir ruh yoksunluğu ile malul kıldığını ilk dile getiren Nietzsche olmuştur. O yaşama gücünü ve isteğini yitirmiş olan insanın yaşadığı bu modern dönemin kaçınılmaz kaderinin nihilizm olduğunu haykırmaktadır. Ona göre, düzen ve güvenliği sıradanlığa, akı, duygu ve ruh yoksunluğuna dönüştüren bir rasyonalizasyonun dünyayı anlamlı kılması imkânsızdır.³⁷

Çünkü dünyanın tüm sorunlarını salt akılla çözümlenmek mümkün gözükmemektedir. İnsanı salt mantıksal düşünme kalıpları içerisinde ve bu kalıplarla kavramaya çalışmak, mantıksal anlamda tutarlı olmakla birlikte, reel olmayan bir insan portresi ortaya koymak anlamına gelmektedir. Mantıksal olmak tutarlı olmayı gerektirir, ancak tutarlı olmak her zaman doğru olmanın koşulu değildir. İnsan rasyonel düşünme ve kavrama yetisine sahip olmakla beraber aynı zamanda irrasyonelliğin de yönettiği bir varlıktır. İnsan sever, acı çeker, âşık olur, inanır, umut eder, hayal kurar, ızdırap çeker, sevinç duyar. Bütün bunlar, yani onun duygusal doğası, en az akılsal yanı kadar güçlü ve belirleyicidir.³⁸

SONUÇ

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Modern düşünce insanı tek boyutlu olarak yani sadece akıl varlığı olarak ele aldığı için, onun duygusal dünyasıyla ilgili ortaya çıkan sorulara cevap verememektedir. Hâlbuki yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insan akı yanında duyguları da olan bir varlıktır. Kıta Avrupası Felsefesinin modern düşünceye yönelik en büyük eleştirisi, onun sadece akla vurgu yapmasından ve insanın duygusal varlığını görmezden gelmesinden kaynaklanmaktadır. Modern dönemde güvenliğini kaybeden ve bireyleşen insanın, duygusal doğasından kaynaklanan sorulara cevap bulamaması onu kaygılandırmaktadır. Örneğin insanın nerden geldiği, niçin burada olduğu ve nereye gideceği şeklinde ortaya çıkan "yer" sorunu bu kaygıların en büyüğüdür. Bunun içindir ki, ünlü İslam düşünürü Hocaşade, *Tehafütü'l-felasife* adlı eserinin başında, bilginin amaç

³⁷ Hilmi Yavuz, *Alafrangalığın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.45; Ross Poole, *Ahlak ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.11 vd.

³⁸ Bkz. *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar*, Yayına Haz. Cüneyt Kaya, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.118-119.

ve önemini belirtmeye çalışırken, insanın en temel kaygısının “yer” sorunu olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, başlangıçtan beri beşer kuvvetlerinin sahip olduğu, bedevî ve medenî insanların kendisi için yarıştıkları en değerli şey başlangıç, son ve bu ikisi arasında bulunanın bilgisidir. Bu bakış açısına göre insan nereden, nerede ve nereye şeklindeki üç yer idrakine sahiptir.³⁹ O bu üç yerin bilgisinin peşinden koşmaktadır. İnsan, nereden, nerede ve nereye şeklindeki bu üç soruya tatmin edici bir cevap verebildiği ölçüde kaygıdan uzak ve mutlu demektir. Oysa 19. ve 20. yüzyıl Modern batı düşüncesi aşkın/transandantal bir vizyona dayanmadığından, insanoğlunun “Nereden geldim? Niçin buradayım? Nereye gideceğim?” şeklindeki sorularına bu dünyayla sınırlı cevaplar vermektedir. Modern düşüncede insanın bu dünyaya atılmış bir varlık olduğu, onun nereden geldiğine dair hiçbir cevap verilemeyeceği, yine insanın ölüme kadar bir varlık olduğu, ölüm sonrasıyla ilgili ortaya çıkan soruların da cevapsız kalacağı söylenmektedir.⁴⁰ İnsanın ölüme kadar bir varlık olduğu düşüncesi ona büyük acı vermektedir. Aslında insanı en çok korkutan ölümün kendisi değil, varoluşunu tamamen yitirme olasılığıdır. İnsan, içinde kendisinin var olmadığı bir dünyayı tasavvur edebilir, ancak kendini var olmayan olarak düşünmesi onun için oldukça zor ve sıkıntı vericidir. Bu durumu, 20. yüzyıl egzistansiyalist filozofu Miguel De Unamuno, “Diyebilirim ki bir genç, hatta bir çocuk olarak cehennemin en etkili resimleri bana gösterildiğinde etkilenmedim. Çünkü o zaman bile hiçbir şey bana, hiçliğin bizatihi kendisi kadar korkunç görünmedi. Şiddetli bir var olma arzusu sardı beni”⁴¹ şeklindeki ifadeleriyle özlü bir şekilde vurgulamış ve cehennemde yanmanın bile yokluktan çok daha iyi olduğunu belirterek, var olmama halinin ne kadar ürpertici ve korkunç bir şey olduğuna dikkat çekmiştir. Son dönem bazı Batılı düşünürler, gerçek ölümün birinci nedenini, kendimizi Tanrı’dan ayırmamız, ilahî olanı kendi dışımıza atmamızdan kaynaklandığını söylemektedirler. Örneğin Lupelus şöyle söylemektedir: “Hasta, ıstıraplı ve yoksul olduğunuz için Tanrı’dan

³⁹ Hocaşade, *Tehafütü’l-felasife*, el-Matbaatu’l-İlâmiyye, Mısır, 1302, s.2.

⁴⁰ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008. s.148-149, 268-270.

⁴¹ Miguel De Unamuno, *Tragic Sense of Life*, Dover Publications, Inc., New York, 1954, s.9; Robert G. Olson, “Death”, *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul Edwards, Vol. II, Macmillan Publishing Co., New York, Collier Macmillan Publishers, London, 1967, s.307-309.

nefret edebilirsiniz, ama sizi temin ederim ki, hastalığınızın, ıstırabınızın ve yoksulluğunuzun nedeni Tanrı'dan ayrılmış olmanızdır".⁴²

O halde sonuç olarak diyebiliriz ki, modern düşüncenin bize düzenli bir dünya sunmakla birlikte, din olmaksızın anlamlı bir dünya sunması mümkün değildir.

KAYNAKLAR

- Bahadır, Abdulkarim, *Jung ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Barrett, William, *İrrasyonel İnsan*, çev. Salih Özer, Hece Yayınları, Ankara, 2003.
- Bergson, Henry, *Ahlâk İle Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.
- Berman, Marshall, *All That is Solid Melts into Air The Experience of Modernity*, Simon and Schuster, New York, 1983.
- Caille, Alain, *Faydacı Aklın Eleştirisi*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Çiğdem, Ahmet, *Akil ve Toplumun Özgürleşimi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- Cottingham John, *Akıcılık*, çev. Bülent Gözkan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- De'Anna, Stefano Elio, *Tanrılar Okulu*, çev. Şükrü Zafer Serinken, Alteo Yayınları, İstanbul, 2007.
- De Unamuno, Miguel, *Tragic Sense of Life*, Dover Publications, Inc., New York, 1954.
- Deniz, Şefik, "Rasyonel Olma Paranoyası, Modern Bilim ve Feyerabend", *Tezkire Dergisi*, 1994, Sayı:7-8,
- Donald, J., *Modern Düşüncenin Krizi*, çev. Şehabeddin Yalçın, İnsan yayınları, İstanbul, 1995.
- Feyerabend, Paul, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çev. Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisi*, çev. A. Yalçın, Say Yayınları, İstanbul, 1997.
- Frankl, George, *Batı Uygarlığı*, çev. Yusuf Kaplan, Açılım Kitap, İstanbul, 2003.

⁴² Stefano Elio D'Anna, *Tanrılar Okulu*, çev. Şükrü Zafer Serinken, Alteo Yayınları, İstanbul, 2007, s.56.

- Giddens, Antony, *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press, Stanford, California, 1990.
- Hegel, George Wilhem Friedrich, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- Heimsoeth, Heinz, *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
- Hocazade, *Tehafütü'l-felasife*, el-Matbaatu'l-İlâmiyye, Mısır, 1302.
- Hofmann, Murad W.; *Bin Yılda İslami Siyasetin Oluşumu*, çev. Mehmet Toprak, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Küçükkap, Kasım, Cevizci, Ahmet, *Batı Düşüncesi*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2009.
- Levi-Strauss, Claude, *Myth and Meaning*, Schocken Books, New York, 1979.
- Northbourne, Lord, *Religion in The Modern World*, Sophia Perennis, London, 2001.
- Olson, Robert G., "Death", *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul Edwards, Vol. II, Macmillan Publishing Co., New York, Collier Macmillan Publishers, London, 1967.
- Papa II. Jean Paul, *Akıl ve İman*, İyiyadam Yayınları, çev. İsmail Taşpınar, İstanbul, 2001.
- Pivcevic, A., *Husserl and Phenomenology*, Hutchinson University Library, London and Sydney, 1970.
- Poole, Ross, *Ahlâk ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Safranski, Rüdiger, *Bir Alman Üstat Heidegger*, çev. Ali Nalbant, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Schoun, Frithjof, *Varlık, Bilgi ve Din*, çev. Şahabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Şasa, Ayşe, *Delilik Ülkelerinden Notlar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____, *Şebek Romanı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

- Taylor, Charles, *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Tunç, Mustafa Şekip, *Bir Din felsefesine Doğru*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1959.
- Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar*, Yayına Haz. Cüneyt Kaya, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.
- Utku, Ali, *Ludwig Wittgenstein*, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2009.
- Wach, Joachim, *Sociology of Religion*, University of Chicago Press, Chicago, 1944.
- West, David, *Kıta Avrupası Felsefesi*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico Philosophicus*, Cosimo, Inc., New York, 2009.
- Yavuz, Hilmi, *Alafrangalığın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

